

UDK [271.5+291.71] (497.5ZADAR)“18”
262.3(497.5ZADAR)“18”
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 5. svibnja 2015.
Prihvaćeno za objavljivanje: 1. rujna 2015.

PUČKE MISIJE ISUSOVAČKIH MISIONARA U ZADARSKOJ NADBISKUPIJI U DRUGOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA

Zdenko DUNDOVIĆ, Zemunik

U ovom radu donosi se kronološki pregled pučkih misija koje su isusovci, redovito na poziv i uz potporu zadarskog nadbiskupa, održavali po župama diljem Zadarske nadbiskupije tijekom druge polovice 19. stoljeća. Služeći se dostupnim izvorima u Arhivu Zadarske nadbiskupije i Arhivu Hrvatske provincije Družbe Isusove u Zagrebu, upoznat ćemo se s poteškoćama koje su isusovci susretali na terenu, kakav je bio prijam misija kod svećenstva i pučanstva Zadarske nadbiskupije i kojim su konkretnim duhovnim plodovima urodile među vjernicima. Saznat ćemo neke važne detalje o geografskim, demografskim i religijsko-sociološkim odlikama područja Zadarske nadbiskupije u drugoj polovici 19. stoljeća.

KLJUČNE RIJEČI: *isusovci, pučke misije, Zadarska nadbiskupija, 19. stoljeće, crkvena povijest.*

Uvod

Nakon druge uspostave Družbe Isusove 1814. godine, koju je proveo papa Pio IX., isusovci se tijekom prve polovice 19. stoljeća vraćaju i u Hrvatsku, najprije u Dubrovnik (1843.), a zatim i u Zagreb, glavni grad Trojednice (1845.). Odmah po dolasku započinju obavljati, u narodu omiljene pučke misije.¹ U to vrijeme, na razini sveopće Crkve, dvojica

¹ Izraz »pučke misije« uvriježen je za višednevnu – najčešće u trajanju od tjedan dana – katoličku duhovnu obnovu na području neke župe koju, najčešće, vode redovnici, u ovom slučaju pripadnici reda Družbe Isusove. O isusovačkim pučkim misijama nakon ponovne uspostave reda u hrvatskoj historiografiji usporedi: Velimir DEŽELIĆ st., *Isusovci u Hrvatskoj*, Zagreb, 1927.; Miroslav VANINO, *Isusovci i hrvatski narod*, sv. 3. (ur. Mijo Korade), Zagreb, 2005.; Valentin MIKLOBUŠEĆ, *Isusovci i hrvatski narod*, sv. 4, Zagreb, 2007.; V. MIKLOBUŠEĆ, »Drugi dolazak isusovaca u sjevernu Hrvatsku (I. dio)«, *Obnovljeni život*, vol. 60, br. 2, Zagreb, 2005., str. 171-193; V. MIKLOBUŠEĆ, »Drugi dolazak isusovaca u sjevernu Hrvatsku (II. dio)«, *Obnovljeni život*, vol. 60, br. 3, Zagreb, 2005., str. 293-321; V. MIKLOBUŠEĆ, »Drugi dolazak isusovaca u sjevernu Hrvatsku (III. dio)«, *Obnovljeni život*, vol. 60, br. 4, Zagreb, 2005., str. 401-428; V. MIKLOBUŠEĆ, »Drugi dolazak isusovaca u južnu Hrvatsku (I. dio)«, *Obnovljeni život*, vol. 61, br. 2, Zagreb, 2006., str. 137-160.; V. MIKLOBUŠEĆ, »Drugi dolazak isusovaca u južnu Hrvatsku (II. dio): Djelovanje u Dubrovniku i Zadru«, *Obnovljeni život*, vol. 61, br. 3, Zagreb, 2006., str. 261-287; V. MIKLOBUŠEĆ, »Drugi dolazak isu-

papa, Pio IX. i Lav XIII., potiču pojačanu pobožnost prema Presvetom Srcu Isusovu, koju osobito njeguju u svojoj duhovnosti oci isusovci.² Stoga su isusovci tijekom pučkih misija neumorno poticali puk na pobožnost prema Srcu Isusovu, što svjedoči o neupitnoj eklezijalnosti i poslušnosti odredbama Svetog Oca. Plodove pučkih misija, koje su neumorno vršili isusovci, uživali su i mnogi vjernici župa Zadarske nadbiskupije.

Kratki pregled prisutnosti otaca isusovaca u Zadru

Na poziv zadarskog nadbiskupa Petra Dujma Maupasa, isusovci su ujesen 1865. godine otvorili u Zadru svoj kolegij s unutrašnjom sjemenišnom gimnazijom.³ Time je službeno započela nazočnost isusovaca u gradu Zadru i Zadarskoj nadbiskupiji. Isusovci su se prvotno smjestili u zgradi koja se nalazila u neposrednoj blizini crkve sv. Krševana, koju im je nadbiskup Maupas također povjerio na upravljanje.⁴ Isusovci su ubrzo započeli sa zauzetim i plodonosnim radom u Zadru, ponajprije u svojstvu odgojitelja i vrsnih profesora u zadarskom sjemeništu i njegovoj gimnaziji. Svjedoči o tome očevidac i suvremenik, zadarski kanonik i povjesničar, Carlo Federico Bianchi u svom djelu *Zara Cristiana I.*⁵ Crkva sv. Krševana također je ubrzo postala omiljena među Zadranima, koji su tamo odlazili tražeći duhovnu okrepu i tumačenje Božje riječi. Političke prilike u Dalmaciji i Zadru krajem 19. i početkom 20. stoljeća utjecat će uvelike i na članove Družbe Isusove, koji mahom bijahu Talijani. Unatoč nastojanju mnogih u gradu Zadru, počevši od nadbiskupa do gradskih otaca i nekih uglednih građana,⁶ da isusovci ne napuste Zadar, uslijed spomenutih političkih okolnosti oni će 1893. godine napustiti zadarsko sjemenište, a konačno i rezidenciju, koja je opstojala do 1908. godine.

Ipak, prvi dodir isusovaca sa Zadarskom nadbiskupijom bile su upravo pučke misije koje su održavali patri daleko prije negoli je ustanovljen zadarski kolegij, ali i neposredno

sovaca u južnu Hrvatsku (III. dio)«, *Obnovljeni život*, vol. 61, br. 4, Zagreb, 2006., str. 427-459; Mijo KORADE, »Misionar i kulturni radnik isusovac Vinko Basile«, *Vrela i prinosi*, br. 13, Sarajevo, 1982., str. 106-154; M. KORADE, »Izvještaji isusovačkih misionara iz XIX. st. po istočnoj Hercegovini«, *Vrela i prinosi*, br. 14, Sarajevo, 1983., str. 118-154; M. KORADE, »Razvoj i utjecaj pobožnosti Srcu Isusovu na vjerski život u Hrvatskoj«, *Kateheza*, god. 17, br. 2, Zagreb, 1995., str. 120-139; M. KORADE, »Pučki misionari u Dalmaciji u drugoj polovici 19. stoljeća«, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 30, br. 1, Zagreb, 1998., str. 5-24; M. KORADE, »Pučke misije u sjevernoj Hrvatskoj u drugoj polovici 19. stoljeća«, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 32, br. 1, Zagreb, 2000., str. 153-170; Agneza SZABO, »Političke i crkvene okolnosti u doba gradnje bazilike Srca Isusova u Zagrebu. Drugi dolazak isusovaca u Zagreb«, *Tkalčić*, god. 6, Zagreb, 2002., str. 191-230; A. SZABO, »Hrvatska javnost 19. stoljeća i njezini odnosi prema isusovcima«, *Isusovci u Hrvata. Zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija Isusovci na vjerskom, znanstvenom i kulturnom području u Hrvata* (ur. Vladimir Horvat), Zagreb, 1992., str. 236-244; Zdenko DUNDOVIĆ, »Prilog životopisu isusovca o. Vincenza Basilea, upravitelja župe Zemunik (1868.-1871.)«, *Obnovljeni život*, vol. 69, br. 3, Zagreb, 2014., str. 321-336.

² A. SZABO, »Političke i crkvene okolnosti«, str. 191.

³ Više o prisutnosti isusovaca i njihovu djelovanju u Zadru vidi u: V. MIKLOBUŠEC, *Isusovci i hrvatski narod*, str. 87-98.

⁴ Dokument primopredaje crkve sv. Krševana, s popisom inventara crkve čuva se u Arhivu Zadarske nadbiskupije i Arhivu Hrvatske provincije Družbe Isusove na Jordanovcu. Vidi: *Arhiv Zadarske nadbiskupije* (dalje: HR-AZDN), *Zadarska nadbiskupija/Metropolija, Opći spisi, sv. 1865.*, 26. 11. 1865.

⁵ Carlo Federico BIANCHI, *Zara Cristiana I.*, Zara, 1877., 285-289.

⁶ *Isto*, str. 92.

pred njegovo ustanovljenje. O tome nam svjedočanstvo donosi jedan od pionira pučkih misija na tim prostorima, o. Vincenzo Basile, koji u svom izvješću od 29. prosinca 1856. godine opisuje pučke misije koje su o. Bernardin Carrara i on održali u Župi sv. Katarine u Zemuniku.⁷ Na prostoru Zadarske nadbiskupije, ali i Ninske biskupije, isusovci su i u vrijeme prve Družbe održavali pučke misije, o čemu je iscrpno pisao zauzeti isusovački povjesničar Miroslav Vanino u svom djelu *Isusovci i hrvatski narod III.*⁸ Nadalje ćemo vidjeti kronološki prikaz pučkih misija otaca isusovaca na području Zadarske nadbiskupije u drugoj polovici 19. stoljeća.

Kronološki prikaz pučkih misija u Zadarskoj nadbiskupiji u drugoj polovici 19. stoljeća

U arhivu Hrvatske provincije Družbe Isusove u Zagrebu čuva se vrijedan rukopis o. Srećka Dragičevića (1874. – 1951.) pod naslovom *Popis Misija Družbe Isusove u Hrvatskim Zemljama od početka misija godine 1852.*⁹ U tom rukopisu o. Dragičević, i sam aktivan u službi pučkog misionara, zapisao je sve pučke misije koje su isusovci održali od 1852. do uključivo 1915. godine. Sustavno je zapisivao mjesto/župu, nad/biskupiju, datum održavanja i imena subraće koji su bili uključeni u određenim pučkim misijama. Osim tih ključnih podataka, o. Dragičević je dodavao i neke druge zabilješke o putovanjima isusovaca, životu isusovačke družbe, službama koje su im bile povjerene u pojedinim nad/biskupijama, datumima i godinama smrti nekih od subraće te uspjehu pojedinih misija. Podatci nisu uvijek potpuni i iscrpni za svaku zabilježenu misiju, ali se u potpunosti mogu pratiti i usporediti s drugim važnim vrelom, također iz spomenutog arhiva, a to su *Relazione delle Missioni – Izvješća o misijama u hrvatskim zemljama od 1852. do 1896.* koje su uredno bilježili i slali provincijalu Venetske provincije Družbe Isusove sami misionari.¹⁰ Ta izvješća su od 1852. do 1859. u rukopisnom obliku, a od 1860. do 1896. godine u tiskanoj formi. Sadržaj tih izvješća dragocjeno je svjedočanstvo onoga što su isusovački misionari vidjeli na terenu, a pomaže nam bolje razumjeti stanje duha i morala hrvatskog puka tijekom 19. stoljeća i poteškoće u pastoralnim nastojanjima svećenstva onoga vremena. Opisi koje nalazimo u izvješćima pokazuju nam i više od samoga duhovnog aspekta pučkih misija. Misionari su, gotovo u formi putopisnog romana, detaljno bilježili i neke vrlo vrijedne događaje, društvene i crkvene običaje te kulturalne razlike u hrvatskim gradovima, selima i otocima. Detaljni opisi naravi i mentaliteta ljudi u pojedinim mjestima i krajevima diljem hrvatskih zemalja pomaže nam uživjeti se u vrijeme i prostor 19. stoljeća te u kontekstu vremena i prostora bolje razumijevati povijesne datosti. Točnost podataka, koji se u izvješćima navode, garantira činjenica da su misionari svakodnevno vodili dnevnik za svaku pojedinu misiju i bilježili ono što se tijekom misija događalo.

Za Zadarsku nadbiskupiju saznajemo da su pučke misije otaca isusovaca u drugoj polovici 19. stoljeća održavane od 1853. do 1899. godine, a obuhvaćale su sve dekanate Zadarske nadbiskupije. Učestalost misija po župama Zadarske nadbiskupije svjedoči o pasto-

⁷ M. KORADE, »Misionar i kulturni radnik«.

⁸ M. VANINO, *Isusovci i hrvatski narod*, sv. 3.

⁹ Archivum Provinciae Croatiae S.J. (dalje: APC S.J.), *Ostavštine* 30/2

¹⁰ APC S.J., *Liber Missionum*, kut. PVE-MID

ralnom duhu i neumornom naviještanju evanđeoske poruke koju su oci isusovci prenosili s osobitim žarom, i gotovo uvijek polučili lijepe plodove svoje navjestiteljske zauzetosti. Nadalje, brojnost pučkih misija očituje i potrebu vjerske pouke tadašnjeg puka u Zadarskoj nadbiskupiji te se kroz svjedočanstvo samih isusovaca, zapisano u *Izvjeshćima*, može zainteresirani čitatelj osvjedočiti o sociološkom i religioznom stanju pučanstva tijekom 19. stoljeća na prostoru Zadarske nadbiskupije.

Sl. 1 – Naslovnica jednoga misijskog dnevnika, 1852. – 1866. (APC S. J., *Fructus Spirituales Missionis*, 1852. – 1866., *Diarium Missionis*)

Popis Misija... o. Dragičevića, barem kad je u pitanju Zadarska nadbiskupija, nije potpun. Naime, u *Izvjeshćima o misijama...* donosi se opširan prikaz misija iz 1877. godine koje su održali isusovci na području Bukovice, točnije u župama Rašević, Korlat, Popovići i Perušić.¹¹ Tada je trebalo održati misije i u Pristegu, ali, kako navode misionari, župnik nije bio dostupan. Nedostupnost župnika u Pristegu iskoristio je župnik i dekan benkovački te je pozvao isusovce da održe trodnevne misije u njegovoj župi. U izvješćima misionara stoji zapisano da su ta tri dana držali »malim misijama«. ¹² Iz tog iscrpnog izvješća saznajemo da je Benkovac u

to doba »varoš u nastajanju«, sjedište okružnog poglavarstva, suda te da je, do prije dvije godine, bio sjedište *Landwehra*.¹³ Benkovac nastoji privući stanovništvo okruga, mali trgovci i krčmari tu dobro zarađuju, ali vjera slabi, gospoda su pokvarena, antikatolički duh razara grezi i neuki narod.¹⁴ Također, u spisima ordinarijata u Zadru postoji dokument koji je poslao župnik Kolana 5. svibnja 1870. godine u kojem piše da su isusovački misionari održali u toj župi misije 12. veljače 1866. godine¹⁵, o čemu nema zapisa ni kod Dragičevića ni u izvješćima misionara. Treba zapaziti da je Dragičević u popis misija stavio za godinu 1876. Radašince i Vranu, ali te misije nisu održane zbog poslova koje su seljaci obavljali u srpnju.¹⁶

Analizom Dragičevićeva popisa razvidno je da su isusovački misionari u razdoblju od 1853. do 1906. godine na području Zadarske nadbiskupije održali sveukupno 178 misija. Pridodamo li tom broju i misije u Bukovici, koje Dragičević nije naveo, i misije u Kolanu koje spominje kolanski župnik, te oduzmemo kao neobavljene misije iz 1876. godine, taj se broj zaokružuje na 182 misije, uključujući i one »male misije« u Benkovcu. Periodično se

¹¹ APC S.J., *Liber missionum...*, god. 1877., izvješće od 14. 12. 1877.

¹² U izvješću stoji talijanska umanjena riječ *Missione – Missioncella*.

¹³ Njemačka riječ *Landwhehr* znači domobranstvo.

¹⁴ APC S.J., *Liber missionum...*, god. 1877. izvješće od 14. 12. 1877., str. 5.

¹⁵ HR-AZDN, *Zadarska nadbiskupija/Metropolija, Opći spisi*, sv. 1870., br. 22

¹⁶ Usp. M. KORADE, »Pučki misionari«, str. 17.

izmjenjuju pučke misije u kopnenom i otočnom dijelu nadbiskupije. Uzevši u obzir popis župa na kojima su misije održane, sa sigurnošću možemo ustvrditi da su misionari pohodili sve dekanate Zadarske nadbiskupije. Iz njihovih izvješća možemo iščitati duhovno i materijalno stanje pučanstva kao i pastoralne poteškoće tijekom 19. stoljeća na tom prostoru.

Valja napomenuti da se i u Dragičevićevu popisu i u izvješćima misionara o. provincijalu navode i druge duhovne aktivnosti koje su isusovci obavljali u Zadarskoj nadbiskupiji, poput duhovnih vježba svećenicima, bogoslovima i sjemeništarcima, benediktinkama samostana svete Marije; zatim svibanjskih marijanskih pobožnosti u crkvi sv. Krševana, *korizmenjaka* – sustavnih višednevnih propovijedi u vrijeme korizme i redovitih slavlja ispovijedi. Pastoralnoj praksi isusovačkih misionara treba pridodati i pastoral zatvorenika. U izvješću od 26. prosinca 1856. godine o. Vincenzo Basile opširno prikazuje situaciju u zadarskom zatvoru gdje su poučili oko 300 duša, od čega mnogo grčkih otpadnika koji su tražili da nazoče propovijedima.¹⁷ Uz to, u nemalom broju župa pokrenuli su pobožnost Presvetom Srcu Isusovu i Marijinu, koja je zaživjela do današnjih dana. Svjedoči o tome i gore spomenuti dopis kolanskog župnika koji od Nadbiskupskog ordinarijata u Zadru traži dozvolu za promicanje pobožnosti Presvetom Srcu Isusovu i Marijinu jer to traži i narod, što je zasluga rečenih misionara. Ordinarijat je odobrio promicanje spomenute pobožnosti.¹⁸

Na području Zadarske nadbiskupije, u istraživanom razdoblju, aktivno je sudjelovalo u pučkim misijama sveukupno dvanaest isusovačkih misionara. Njima bi ponekad pomagala subraća, osobito kod slavlja sakramenta ispovijedi. To su bili Talijani o. Antonio Maria Ayala (1818. – 1887.) sa Sicilije, o. Vincenzo Basile (1811. – 1882.) sa Sicilije, o. Giuseppe Lombardini, o. Enrico Bontempo (1851. – 1907.) iz rovinjske talijanske obitelji te Hrvati o. Antun Giuriceo s Krka, o. Juraj Jeramaz (1836. – 1917.) iz Metkovića, o. Vinko Michieli (1865. – 1936.) iz Supetra na Braču, o. Miho Gattin (1858. – 1925.) iz Trogira, o. Antun Bašić (1867. – ?), o. Ivan Krstitelj Dvornik (1866. – 1932.) iz Splita, brat zadarskog nadbiskupa Mate Dujma Dvornika (1901. – 1910.), i o. Srećko Dragičević (1874. – 1951.) iz Sutivana na Braču.

Trajanje, metoda, struktura i svrha pučkih misija

Iz popisa održanih pučkih misija u Zadarskoj nadbiskupiji o. Dragičevića, kao i iz samih izvješća misionara razvidno je da su misije u pojedinoj župi trajale najčešće tjedan dana, rjeđe dva tjedna, a samo u izvanrednim okolnostima po nekoliko dana, kako je naznačeno za župu Benkovac. Sami misionari svjedoče da je to najčešće od nedjelje do nedjelje.¹⁹ U knjizi o. Miroslava Vanina navode se misijske metode isusovačkih misionara prve Družbe u južnoj Hrvatskoj 18. stoljeća. Vanino kaže da su o. Della Bella i o. Camelli, prvi organizatori dalmatinskih misija, dobro uočili da u Dalmaciji nije moguće primijeniti misijsku metodu koja se koristila u Italiji zbog loše prometne povezanosti dalmatinskih sela i oto-

¹⁷ Usp. APC S.J., *Liber Missionum...*, izvješće za 1856. od 26. 12. 1856.

¹⁸ HR-AZDN, *Zadarska nadbiskupija...*, br. 593 od 24. 5. 1870.

¹⁹ APC S.J., *Liber Missionum...*, izvješće za 1868. godinu

ka.²⁰ Nadalje, Vanino donosi iscrpan i detaljan prikaz misionarskih metoda u vrijeme prve Družbe na području hrvatskih zemalja.²¹

Uspoređujući Vaninove opise metodologije pučkih misija u vrijeme prve Družbe s izvješćima isusovačkih misionara iz sredine 19. stoljeća za Zadarsku nadbiskupiju, zaključujemo da su metode u mnogočemu identične, jednako kao i tehnički problemi s kojima se misionari susreću. Sela su u zadarskom zaleđu podosta udaljena jedna od drugih, u samom mjestu kuće su raštrkane, crkva je redovito udaljena o naselja²²; na otocima misijski napori iziskuju stalno prebacivanje brodicama iz jednog mjesta u drugo²³; misionari nerijetko spavaju iznad štala i u priručnim prostorima jer mnoge župe, napose u zaleđu, nemaju župnih kuća.²⁴ Unatoč svemu, zavrjeđuju divljenje upornost i benevolentnost isusovačkih misionara koji su se rado odazivali na pozive nadbiskupa Maupasa, a on je, zauzvrat, svesrdno poticao na održavanje pučkih misija svoje svećenike, ali i u svemu potpomagao misionarske napore.

Polazeći od navedenih činjenica, sagledavamo i strukturu programa isusovačkih misija u Zadarskoj nadbiskupiji. Redovito je, dakle, nadbiskup obaviještavao dekana određenog dekanata o namjeri održavanja misija u tom dekanatu ili bi poslao okružnicu svećenicima i najavio dolazak isusovačkih misionara, a onda bi svećenici prosljedili obavijest narodu i, kako ćemo dalje u tekstu vidjeti, s manje ili više žara poticali narod na sudjelovanje. Ponekad su i sami župnici tražili da misionari dođu pa bi nadbiskup o tome obavijestio dekana, kako je razvidno iz jednog dopisa nadbiskupa Maupasa pašmanskom dekanu.²⁵ Nekad bi se dogodilo da okružnica nije na vrijeme poslana župnicima, misionari bi već stigli na odredište, ali obavijest nije prosljeđena narodu. O tome svjedoči slučaj misija u Benkovačkom dekanatu.²⁶ Nisu ni svi župnici jednako dočekivali misionare. U izvješću za 1879. godinu stoji kako su misionari doživjeli hladan prijem kod murvičkog župnika.²⁷ Potrebno je, ipak, naglasiti da su takvi primjeri neznatni te da je zadarski kler rado dočekivao isusovačke misionare i aktivno sudjelovao u pučkim misijama. Isusovci bi određivali datum održavanja misija, ali je razvidno i iz popisa o. Dragičevića, a napose iz misionarskih izvješća, da su nerijetko misije održavana uoči ili za samih dana svetkovina zaštitnika pojedine župe ili u vrijeme nekih većih crkvenih blagdana. Takva je praksa, međutim, za sobom vukla i neželjene posljedice. Nerijetko su ljudi više značaja pridavali profanoj proslavi svetkovine negoli duhovnoj koristi sakramentalnog slavlja. O tome u izvješću o pučkim misijama iz 1871. godine u Bukovici stoji zapisano: »Iz Medvide smo ujutro 11. 6. otišli u Popović, nastojeći se pridružiti narodu u crkvi na svečanu misu. Stigli smo tamo, na njihovo oduševljenje i žalost, kad je sve već bilo gotovo. Od župnika smo čuli da je na misi bilo svega 4-5 ljudi. Kolika razlika između jednog i drugog sela koji su tek koji sat udaljeni! Razlog tako lošem pohođenju crkve bilo je što se tih dana slavio zaštitnik sela

²⁰ M. VANINO, *Isusovci i hrvatski narod III.*, str. 84.

²¹ ISTI, str. 84-85.

²² APC S.J., *Liber Missionum...*, izvješće za 1871. od 6. 1. 1872.

²³ APC S.J., *Liber Missionum...*, izvješće za 1868. godinu.

²⁴ APC S.J., *Liber Missionum...*, izvješće za 1871. od 6. 1. 1872.

²⁵ HR-AZDN, *Zadarska nadbiskupija/Metropolija, Opći spisi*, sv. 1869., br. 650 od 12. 4. 1869. godine.

²⁶ APC S.J., *Liber Missionum...*, izvješće za 1875. od 31. 12. 1875.

²⁷ APC S.J., *Liber Missionum...*, izvješće za 1879. od 18. 1. 1880.

(sv. Antun Padovanski, op. a.) i što su bili dani sajma. Propovijedati u te dane Morlacima jednako je propovijedati u gradu o pokori u zadnja tri dana karnevala.«²⁸

O samoj strukturi pučkih misija saznajemo iz misionarskih izvješća. Valja zamijetiti da izvješća donose različite opise samog čina otvorenja pučkih misija u pojedinoj župi Zadarske nadbiskupije. U nekim župama (najvećim dijelom u kopnenom dijelu nadbiskupije) narod u crkvi dočekuje misionare, na čelu sa svojim župnikom, u nekima župnik nije nazočan²⁹ i isusovci sami započinju s radom, dok u primorskom i otočnom dijelu nadbiskupije misije najčešće započinju procesionalnim ulaskom naroda i misionara, uz pjevanje himana.³⁰ Slijedi potom uvodna molitva i pojašnjenje svrhe pučkih misija te poziv puku na promjenu života i prihvaćanje svetoga kršćanskog nauka. Tada bi se proglasio raspored sljedećeg dana koji je, po prilici, bio istovjetan za sve radne dane: ujutro bi bio duhovni nagovor, najčešće što se tiče vječnih istina ili poticaja na pokoru i okajavanje grijeha, zatim bi narod molio zajedno s misionarima čin vjere, ufanja i ljubavi, potom bi se izložio Presveti Oltarski Sakrament, misionar bi podijelio blagoslov s Presvetim, Presveto bi se odložilo u crkvu, a misionari bi nastavili s propovijedima, nakon čega bi blagoslovili puk s raspelom u ruci. Nerijetko se u izvješćima spominje slika Presvete Bogorodice, koju su misionari nosili u procesiji te slike Presvetog Srca Isusova i Marijina, koju su pobožnost isusovački misionari promovirali. O. Vincenzo Basile u svom izvješću iz 1856. godine jasno navodi: »Mi smo u potpunosti uvjereni da se ta silna božanska milost izljuje na ovaj jadni narod po zagovoru Djevice Marije, majke grešnika, čiju smo sliku stalno nosili uza se u misije i izlagali je javnom čašćenju.«³¹ Misije bi završile svečanom nedjeljnom misom.³² Iz svega je razvidno da se struktura pučkih misija nije u bitnome promijenila u vrijeme obnovljene Družbe u odnosu na vrijeme prve Družbe. Važno je napomenuti da su se isusovački misionari tijekom pučkih misija najviše koristili hrvatskim jezikom, dok su se talijanskim koristili isključivo u misijama u gradu Zadru i tamo gdje su državni činovnici to tražili.

Ipak, nisu se u svim župama isusovački misionari mogli držati uvriježenog rasporeda. U pojedinim župama ljudi nisu htjeli nazočiti slavlju sakramenta pokore jer je kružila fama

²⁸ APC S.J., *Liber Missionum...*, izvješće za 1871. od 6. 1. 1872.

²⁹ Uglavnom to vrijedi za područje Bukovice. Usp. APC S.J., *Liber Missionum...*, izvješće za 1871. od 6. 1. 1872. godine.

³⁰ Isusovci bilježe neke neobičnosti kod procesionalnih čina na dalmatinskim otocima. Puk otočnih župa je toliko ljubomoran da su spremni na fizički obračun ako procesija jedne župe sa svojim barjacima prijeđe granice druge. Nadalje, neke su procesije toliko oskvrnjene da su ih župnici jednostavno odbijali obavljati zbog čega su ih župljani tužili u ordinarijatu. Misionari u svojem izvješću donose slučaj župnika Banja i Ždrelca. Župnikov grijeh je bio u tome što je odbijao ići u procesiju uoči Uzašašća, jer su mještani imali običaj stati na svakom raskrižju i dok župnik pjeva evanđelje i daje blagoslov, oni bi pili vino koje su nudili ljudi po kućama kuda bi procesija prolazila, pa bi se nerijetko ponapili. Župnik je digao glas protiv takve prakse i odbio služiti takvim običajima. Mještani su na to odbili doći u crkvu, te su poslali dopis u ordinarijat i optužili ga da dokida njihove običaje i da ga više ne žele na župi. Nedugo nakon toga, slična se stvar ponovila u Banju. Župnik je odbio da se u vrijeme misija održi procesija zbog istog razloga kao i u Ždrelcu. Na to su ljudi odbili sudjelovati u svetoj misnoj žrtvi. Napominjemo samo kao informaciju da su nerijetki slučajevi koje isusovci spominju u izvješćima o neosnovanim tužbama i klevetama župnika, što bi trebalo dodatno istražiti. Usp. APC S.J., *Liber Missionum...*, izvješće za 1869. od 31. 1. 1870. i izvješće za 1870. od 18. 2. 1871.

³¹ Usp. APC S.J., *Liber Missionum...*, izvješće za 1856. od 26. 12. 1856.

³² Napominjemo da je ta struktura donesena provizorno iz fragmentarnih opisa samih misionara u izvješćima jer nijedno izvješće za Zadarsku nadbiskupiju ne opisuje egzaktan prikaz strukture pučkih misija.

kako isusovci dolaze osuditi puk i nametnuti mu terete koje nije moguće nositi. O tome u izvješću o pučkim misijama u Obrovcu stoji: »Reći ću samo jedno. Hoće se uvjeriti da sam ja u ispovijedima tražio od penitenta prisegu da više neće griješiti te da sam pritom držao Križ i dvije upaljene svijeće, kao na sudu. I tko je spreman, govoraše, održati ovu prisegu? Zato se puk u dobroj mjeri nije pojavio u crkvi, i u puno manjoj mjeri se ispovijedalo. Rastužila me ta spoznaja zadnjeg dana misija, kad im više nisam mogao ponuditi taj spasonosni lijek. Čak se i župnik pokušao otuđiti od mene, ali bez učinka, na koncu me je ipak pozdravio.«³³

Sl 2 – Križ postavljen u Biogradu na Moru nakon pučkih misija 1856. godine

Sl. 3 – Natpis podno križa u Biogradu o pučkim misijama 1856. godine

Poteškoće i problemi koje isusovački misionari zamjećuju po župama

Nekoliko je temeljnih duhovnih i moralnih abuzusa prisutno po župama Zadarske nadbiskupije o kojima isusovački misionari iscrpno pišu u svojim izvješćima. Pomnim čitanjem izvješća zamjećujemo da je gotovo u svim župama Zadarske nadbiskupije prisutno grešno stanje prilježništva (konkubinata) i da mnogi olako žive i više godina u takvom stanju. Isusovci navode da narod nije svjestan pogubnih posljedica koje takvo stanje uzrokuje. Stoga se svim silama, zaklinjući, upozoravajući i odvrćajući narod od toga grijeha, trude

³³ APC S.J., *Liber Missionum...*, izvješće za 1865. od 12. 1. 1866.

pojasniti i poučiti narod o potrebi sklapanja sakramentalne ženidbe i održavanja ćudoređa. Razvidno je iz izvješća da su nepokolebljivi kršćanski nauk i ustrajnost isusovačkih misionara što se toga tiče otrijeznili mnoge te su, potaknuti misionarskim opomenama, napustili takav stil slobodarskog života.³⁴

Nadalje, misionari izvješćuju o mnogim slučajevima tzv. *kervarine*, vrste krvne osvete koja vlada među Morlacima³⁵ u slučajevima ubojstva. Izvješća misionara nerijetko donose slikovite opise pokušaja pomirenja obitelji koje su međusobno u zavadi upravo zbog ubojstva svoga člana. Misionari navode da se Morlaci drže svojih *adeta*³⁶ od kojih lako ne odustaju i koji su čvrsto ukorijenjeni među njima do te mjere da imaju i izreku: *Bolje da propadne selo, nego li običaj*.³⁷ Izvješće o pučkim misijama u Popoviću 1871. godine, o svetkovini sv. Antuna, donosi nam detaljan opis što sve *kervarina*³⁸ u sebi sadrži i kako se razrješuje između obitelji ubijenog i obitelji ubojice: »Jedan je od njih velikodušno oprostio ubojici svog sinčića i odrekao se barbarske zadovoljštine koja se naziva Kervarina. Tako se među njima izrazom Kerv, što znači krv, naziva zadovoljština koju u slučaju ubojstva roditelji ubijenog traže od roditelja ubojice. Ako se dogodi da netko svojevoljno ubije člana jedne obitelji, glavešina te obitelji okupi 12 muškaraca i sklopi s njima savez te zajedno idu paliti, pljačkati, pustošiti vinograde i polja (u vlasništvu obitelji ubojice, op. a.), kako bi prisilili rodbinu ubojice na mir. A mir stoji, prema običajima Morlaka, prije svega značajnu sumu novaca, od kojeg polovica ide ocu ubijenoga, a ostatak se dijeli među onom dvanaesticom s kojima se udružio; k tomu oko osamdeset velikih srebrnih dugmadi ide ocu ubijenoga da uresi svoju dolamu; na koncu dužna je obitelj ubojice prirediti gozbu za veliki broj uzvanika, s kruhom, mesom i vinom do sita i drugim. Samo onaj tko zna kako se Morlaci tvrdo drže ovih svojih običaja može prosuditi kolika je velika žrtva za njih odreći se svega toga za ljubav Božju, kao u spomenutom slučaju, i jednom sličnom koji se dogodio u vrijeme misija u Medvidi.«³⁹

³⁴ Gotovo da nema ni jednog izvješća o pučkim misijama na prostoru Zadarske nadbiskupije a da nije spomenut barem jedan slučaj prilježništva.

³⁵ Ovdje moramo zapaziti da su imena *Morlak (Morlacco)* i *Morlakija (Morlacchia)* uvrježeni među Talijanima još od Mletačke Republike za sve ljude, bez obzira bili katolici ili grko-istočne vjere, u dalmatinskom zaleđu i općenito za taj geografski prostor. O tome Grga Novak kaže: »Danas shvaćanje naziva Morlak, odnosno Vlah, gotovo i ne postoji, ali je ono bilo živo još na početku ovog (XX-oga) stoljeća, kada su dalmatinski primorci i otočani nazivali tim imenom sve Dalmatinske zagorce od reda, tj. svo ono stanovništvo koje je nastavalo krajeve koji su bili s onu stranu gorja koje obrubljuje primorje. »Vlah« (talijanski »Morlacco«) bio je za dalmatinskog primorca i otočanina svaki zagorac, pa nazivao on sebe Hrvatom ili Srbinom, bio on katoličke ili pravoslavne vjere. Vlah je bio geografski, a ne nacionalni pojam, otprilike onako kao danas Slavonac, Ličanin, Bosanac, Hercegovac i sl. Ali dok danas postoji i Slavonija kao naziv za izvjestan kraj Hrvatske i Lika isto tako, ili Bosna za točno označen dio našega teritorija, nikada nije postojala na sjeverozapadu Balkanskog poluotoka ni Vlaška ni Morlakija, kao naziv za točno ograničen kraj, mada se često i jedan i drugi naziv upotrebljavao za pojam nekog širokog, ali ne i točno ograđenog prostora u dalmatinsko-ličko-hercegovačkom kraju«. U: Grga NOVAK, »Morlaci (Vlasi) gledani s mletačke strane«, *Zbornik za narodni život i običaje*, knjiga 45, Zagreb, 1971.

³⁶ *Adet*, tur. – običaj, ustaljena navika, tradicija

³⁷ APC S.J., *Liber Missionum...*, izvješće za 1875. od 31. 12. 1875.

³⁸ O toj problematici vidi više kod: Tado ORŠOLIĆ, »Tko se ne osveti, taj se ne posveti. Povijesno antropološka analiza dalmatinske izreke u kontekstu društveno-običajnog kontinuiteta (18. i 19. stoljeće)«, *Dalmacija u prostoru i vremenu – Što Dalmacija jest, a što nije* (ur. Lena MIROŠEVIĆ – Vera GRAOVAC MATASSI), Zadar, 2014.

³⁹ Usp. APC S.J., *Liber Missionum...*, izvješće za 1871. od 6. 1. 1872.

Rjeđi su slučajevi, zabilježeni u misionarskim izvješćima, u kojima rodbina ubijenoga zahtijeva krv za krv, odnosno smrt ubojice. Tako iz izvješća o misijama održanim u Slivnici 1864. godine stoji zapisano da su misionari naišli na dva slučaja krvne osvete. Nekom starcu Anti ubili su sina i on nikako nije htio oprostiti. Isusovački misionar ga je dugo uvjeravao i preklinjao da smogne snage oprostiti. Nakon silnih molitava, Bog je dotaknuo srce staroga Ante te je oprostio ubojici svoga sina i pomirio se s njegovom obitelji. Štoviše, Ante je pozvao i drugoga svog sumještanina na čin pomirenja o čemu misionar piše: »Progonili su jednoga čovjeka kako bi se osvetili za ubojstvo koje je ovaj počinio. Unatoč svim nastojanjima obitelj ubijenog nije se htjela izmiriti dok ne poteče krv ubojice. Patri su ih pozvali u crkvu, ali ovi su to odbili. Patri su se pomolili za njih, i uputili se njihovoj kući koja je bila pola sata od crkve, praćeni četrdesetoricom ljudi. S uzdignutim križem, noseći sliku Blažene Djevice, pjevajući misijske himne, pristupili su kući. Tamo su zatekli dvije žene, majku ubijenog, i ženu glave obitelji. S određene udaljenosti od kuće, nakon molitve s narodom, visokim glasom je pater rekao zbog čega su došli i pozvao na oprostenje ubojici koji je bio među nazočnima. Jedan od članova obitelji ubijenog s psovkom je uzvratilo na ove pozive, na što je pater stao pred njega s križem i zatražio oprost. Tada je i progonjeni (ubojica) progovorio i zatražio oprost. U tom metežu izišao je stari (Ante) potičući ih na oprostenje, govoreći: I ja sam oprostio ubojici i sada sam zadovoljan. Dosad nisam imao mira i srce mi je stalno bilo u kazni, ali oprostenje me ispunilo neizrecivom utjehom. Tada je sav narod zavapio, oprostite. No nijedna riječ nije do njih dopirala. ... Ipak je milost Božja učinila svoje te su se sva tri bacila pred križ i izmijenili poljubac mira. Sutradan su i ostali iz obitelji u crkvi oprostili i izmijenili poljubac mira.«⁴⁰

Koliko su napora isusovački misionari morali uložiti u uvjeravanje i poticanje na zdravi kršćanski nauk i moralan život, a sve zbog tvrdih morlačkih običaja, najbolje kazuju oni sami: »Započeli smo misije u najgrubljem i najbarbarskijem dijelu Zadarske nadbiskupije. ... Moralna i materijalna zapuštenost u kojoj žive ljudi Bukovice i Kotara je nevjerovatna. Običaji njihovih starih ustalili su se tamo kao Dekalog i stoga se među njima kaže: Bolje je da propadne selo, nego da propadnu običaji. Taj njihov stav uzrokuje rasap sela, zapuštenost crkvi udaljenih od naselja koja su isto tako zapuštena, nedostatak vjerske pouke (oni dolaze u crkvu vrlo malo tijekom godine), nikakva skrb za primarne životne potrebe, bijeda i ekstremno siromaštvo, u koje upadaju zbog nemarnosti u radu i pijanstva, demoralizacija, tjeranje maloljetnih djevojaka da žive s budućim zaručnikom, oblačeći ih u odjeću udanih žena. Uzalud propovijedaju župnici kad ljudi ne dolaze u crkvu, beskorisne su opomene, crkvene kazne, uskraćivanje sakramenata: ništa ih ne dira. Iz svega je jasno kakve su bile naše poteškoće. Mali broj seljana Raštevića, koji su pomiješani sa šizmaticima, došao je u crkvu, što zbog udaljenosti crkve od njihovih kuća, što zbog poljskih radova. I u Korlatu je bila slična situacija, pa smo se okupili u župnoj kući, gdje smo ih mogli uputiti u temelje vjere. Svako smo jutro hodili do crkve kroz ravnicu punu vode i blata na slavlje svete mise i da bismo ispovjedili ono malo vjernika što je došlo. Tako je bilo i u Perušiću. Samo smo u Popoviću doživjeli utjehu.

⁴⁰ Usp. *Isto*, izvješće za 1864. od 28. 1. 1865.

Zahvaljujući lijepom vremenu i utjecaju Presvetog Srca Isusova i Marijina, mnogi su pohodili crkvu, Božja riječ je prosvijetlila umove i mnogi su se ispovjedili te zatražili oprost od župnika.«⁴¹

Uz to, sakramentalni život kod mnogih je zapušten. Neki do svoje tridesete godine nisu pristupili sakramentu svete pričesti, a neki do šezdesete nijednom na sakrament svete ispovijedi i svete pričesti!⁴²

Još je jedan problem u izvješćima o. isusovaca značajan za razumijevanje vjerskog neznanja, napose u župama Bukovice. Stanovništvo je tu podijeljeno na katolike i grčke otpadnike (pravoslavne). Misionari primjećuju da potonji nemaju nikakve vjerske pouke. Za vrijeme misija u Medviđi pravoslavni kažu katolicima: »Više vaš misionar pouči u jednoj predici, nego naš pop u godinu dana!«⁴³ Nadalje, katolici drže da je jednake vrijednosti vjera katolička i ona pravoslavna. Misionari izvješćuju da postoji među njima izreka: »Jedan Bog, a dva pijata!«⁴⁴ Treba zamijetiti da su i pravoslavni vjernici rado dolazili na pučke misije, štoviše, mnogi su se tijekom misija obratili na katoličanstvo, o čemu čitamo i u samim misionarskim izvješćima, ali i dokumentima koje su župnici s terena slali u ordinarijat Zadarske nadbiskupije.⁴⁵ Isusovački misionari pozivali su uvijek na miran suživot, a o tome lijepo svjedočanstvo nalazimo u izvješću za 1858. godinu: »11. 7. 1858. održane su misije u Obrovcu. Župnik i mjesni prvaci dočekaše patre s dobrim raspoloženjem. Narod je rado i otvoreno pohodio misije, slušajući Božju riječ. Patri primjećuju da je suživot s vjernicima grčkog obreda težak, vlada neprijateljstvo. Župnik je dao dobar primjer da se približi vjernicima grčkog obreda, patri su poticali na mir. Jedan se otpadnik od vjere, uz odobravanje i radost puka, povratio u krilo Crkve«.⁴⁶

Unatoč svim tim poteškoćama isusovački su misionari nerijetko oduševljeni nutarnjim raspoloženjem puka za slušanje Božje riječi i njihovom iskrenom naravi, unatoč greznoj vanjštini. Lijepo to opisuju riječima: »Unatoč tome bilo je lijepo vidjeti kako dobri brđani pohode crkvu i kako pohlepno slušaju kršćanski nauk! Kako bi mogli pružiti mogućnost slušanja Božje riječi ovim pastirima zauzetima oko svojih stada, dvojica su patara vršili nauk i pobožne vježbe i navečer od 8 do 10. Na taj su način mogli pripremiti za prvu pričest više od 70 vjernika od 15 do 30 godina. ... Propovijedi kroz 14 dana nisu bili ništa drugo nego katekizam u različitim oblicima, sad kroz meditaciju, sad kroz homiliju, sad kroz dijalog. To je zahtijevala izrazita potreba za naukom u ovom siromašnom kraju u kojem župnik nije mogao dolaziti češće od nekoliko puta s obzirom da je rezidirao 10 milja daleko i bio opterećen duhovnom brigom za druga sela. Narav Medviđana ostavila je

⁴¹ Usp. *Isto*, izvješće za 1875. od 31. 12. 1875.

⁴² Usp. APC S.J., *Liber Missionum...*, izvješće za 1856. od 26. 12. 1856.

⁴³ *Predika* u dalmatinskom narječju znači propovijed. Usp., *Isto*, izvješće za 1871. od 6. 1. 1872.

⁴⁴ *Pijat* je u dalmatinskom narječju kroatizirana inačica talijanske riječi *piatto*, što znači tanjur.

⁴⁵ Dopis br. 234. od 27. 12. 1865. paškog nadžupnika Šime Meštovića. Svjedočanstvo o divnom djelu misionara (o. Carrara) na otoku Pagu. Zamolba da se grčki otpadnik Ivan Dralić, sin Damjana i Danice r. Vuinović primi u krilo Katoličke crkve, a što je zasluga isusovca o. Bernardina Carrare. Moli da se obrazac za primanje u puno zajedništvo pošalje na hrvatskom jeziku. Ordinarijat odgovara potvrdno dopisom br. 192 od 29. 12. 1865. Vidi: HR-AZDN, *Zadarska nadbiskupija/Metropolija, Opći spisi*, sv. 1865.

⁴⁶ Usp. APC S.J., *Liber Missionum...*, izvješće za 1858.

mio dojam na duše misionara i želju da se povrate među njih. Imali smo priliku podijeliti sakramente ispovijedi i pričesti nekim bolesnicima, unatoč bezazlenim padovima među strmo i izrezbareno kamenje.«⁴⁷

Neka geografska, demografska i sociološka zapažanja isusovačkih misionara o područjima Zadarske nadbiskupije

Iz izvješća isusovačkih misionara saznajemo i neke šture podatke o geografskoj i demografskoj slici zadarskog zaleđa i otoka. Tako u izvješću za 1853. godinu o pučkim misijama u Ninu i Vrsima misionari navode da je Nin, nekad slavan grad po broju stanovnika i svom ugledu, sada ekstremno siromašan. Stanovništva je malo, u gradu vlada malarija, vjersko je neznanje veliko, a crkva se slabo posjećuje.⁴⁸ No, u vrijeme drugih pučkih misija u Ninu 1884. godine misionari bilježe da Nin ima 600 stanovnika te donose detaljan prikaz običaja o svetkovini Gospe od Zečeva.⁴⁹ Tijekom listopada 1865. godine isusovački su misionari u Tribnju, Starigradu, Jasenicama i Obrovcu. Saznajemo da je u tom kraju oskudica pitkom vodom pa su stanovnici Tribnja i Starigrada prisiljeni sa svojim stadima ići u unutrašnjost planine, odnosno Velebita.⁵⁰

Najopširnije opise krajolika, ljudi i običaja u izvješćima nalazimo o području Bukovice. Taj se prostrani kraj osobito dojmio isusovačkih misionara, za koji navode da je potrebniji duhovne pomoći nego ijedan drugi kraj u Dalmaciji. Nedostatak vjerske pouke isusovci pravdaju brdovitim i teško prohodnim terenom, razasutošću njihovih nastamba i malim brojem svećenstva u tom kraju. Doznajemo da je u to vrijeme u Nuniću oko 200 katolika. U Medvidi nema župne kuće, a selo ima 1000 stanovnika. Za kućicu u kojoj su misionari odsjeli tijekom misija navode kako se nalazi usred hrastove šume te je prkosno sagrađena od velikih, masivnih kamenih kocaka pa nalikuje na antičke pustinjačke samostane.⁵¹

Izvješće za 1867. godinu donosi prikaz teškoga i mukotrpnoga života na otoku Ugljanu, u mjestu Sutomišćici. Stanovništvo je prisiljeno svakodnevno prelaziti Zadarski kanal kako bi na kopnu obrađivali zemlju jer otočna polja ne providaju dovoljno hrane za život. Ljudi su u tom mjestu radišni i veoma pobožni.⁵² U Veli Iž i Ravu misionari pristižu tijekom lipnja preko Srednjeg kanala (*canale di mezzo*). Tamo ljudi žive jednostavno, obrađuju vinograde i maslinike, koji dobro uspijevaju i obogaćuju zemlju, dio se bavi ribarstvom, a ribe je ondje dosta i odlične je kvalitete. Klima je povoljna, zrak zdrav, jer se usred podižu vjetrovi i čiste ga. Saznaje se da u to vrijeme u Salima stoluje okružni načelnik i mnogi su otoci pod njegovom upravom.⁵³

⁴⁷ Usp. *Isto*, izvješće za 1871. od 6. 1. 1872.

⁴⁸ Usp. *Isto*, izvješće za 1853.

⁴⁹ Usp. *Isto*, izvješće za 1884. od 29. 6. 1885.

⁵⁰ Usp. *Isto*, izvješće za 1865. od 12. 1. 1866.

⁵¹ Usp. *Isto*, izvješće za 1871. od 6. 1. 1872.

⁵² Usp. *Isto*, izvješće za 1867. od 10. 2. 1868.

⁵³ Usp. APC S.J., *Liber Missionum...*, izvješće za 1868. od 1869.

Misionari su od 26. travnja do 25. svibnja 1874. pohodili Novigradski dekanat. Zapisuju da je u Novigradu bio težak rad, ali ono malo uspjeha pakleni neprijatelj je uspio uništiti podijelivši narod ljubomorom zbog novih općinskih izbora, i tako se ugušio dobar plod misija.⁵⁴ Godine 1880. Sveti Filip i Jakov ima 300 duša, a u Turnju vlada nesloga, javni i privatni odnosi su u neredu.⁵⁵

Godine 1891. misionari su s Ugljana prešli na Dugi otok. U Velom Ratu o. Jeramaz blagoslivlje ribarske mreže te je tog dana bio bogat izlov srdele. U Solinama je te godine nastanjen 321 stanovnik. Živi se u obiteljskim zajednicama pa je u kući i do trideset i četrdeset osoba. Svi u kući, prema vjerskoj poslušnosti, ovise o najstarijem članu obitelji. U svim se kućama za vrijeme Zdravomarije moli krunica. U Zverincu gaje pobožnost sv. Ignaciju. Oko kapele sv. Ignacija okuplja se narod s punim bačvama i bocama vode koje nose na blagoslov misionarima, a potom piju vodu, nose je kućama za slučaj bolesti i blagoslivljanju njome svoja polja. U Ravi je nestašica vode. Mještani su prisiljeni dovoziti je s drugih otoka ili iz grada. Godine 1891. vladala je tamo velika suša pa su Ravljani bili prisiljeni preseliti u druga mjesta kako ne bi umrli od žeđi.⁵⁶

Zaključak

Pučke misije otaca isusovaca u Zadarskoj nadbiskupiji pokazatelj su konstantne pastoralne zauzetosti redovnika Družbe Isusove na tom prostoru u promicanju katoličkog nauka, sakramentalnog života i osobnoga evanđeoskog primjera u nakani da među pukom zaživi pobožnost i zahvalnost Bogu za stvorene darove, a s konačnim ciljem spasenja u vječnosti. Tomu u prilog, prije svega, ide činjenica da su isusovci tijekom druge polovice 19. stoljeća obišli najveći dio hrvatskih zemalja u svojstvu pučkih misionara.

Svrha misija bila je jasna: potaknuti ljude na obraćenje, usaditi im osnovne temelje vjere, privesti ih kajanju i pomirenju s Bogom i ljudima te, konačno, posvijestiti potrebu pristupanja sakramentima i redovitom pohađanju nedjeljne svete mise. U nekim su župama Zadarske nadbiskupije naponi misionarskog rada urodili lijepim plodovima, a u drugima, pak, nisu donijeli željene rezultate. Kako god, isusovački misionari nisu ostajali ravnodušni ni na jedno ni na drugo. S oduševljenjem su izvještavali o blagoslovljenom djelovanju Božje milosti u pojedinim župama, a sa žaljenjem, opet, o neuspjesima i indiferentnosti puka koji nije mario za Božje poticaje. Unatoč mnogim preprekama, isusovci nisu odustajali od svojega poslanja. Uzimajući u obzir moralno stanje puka i razinu njegove vjerske nepoučenosti, opetovano su dolazili na određene župe za koje su mislili da su potrebne dodatnih napora, ne bi li Gospodin po njihovu djelovanju udijelio puku svoju milost i blagoslov. Mi smo im zahvalni zbog pregršti informacija koje su nam ostavili u pisanom obliku i koje pomažu rasvjetljavanju i ispravnom razumijevanju prošlosti Zadarske nadbiskupije u drugoj polovici 19. stoljeća.

⁵⁴ Usp. *Isto*, izvješće za 1874. od 20. 12. 1874.

⁵⁵ Usp. *Isto*, izvješće za 1880. od 20. 2. 1881.

⁵⁶ Usp. *Isto*, izvješće za 1891. od 18. 10. 1891.

Prilog 1. Kronološki prikaz misija održanih u Zadarskoj nadbiskupiji od godine 1853. do godine 1906., prema zapisima o. Dragičevića.⁵⁷

Godina	Mjesta	Datum	Misionari
1853.	Zadar Nin Vrši	23. ožujka 3. rujna	o. Ayala/o. Basile o. Ayala <i>isti</i>
1854.	Pag Silba Olib	11. srpnja	o. Basile/o. Giuriceo <i>isti</i> <i>isti</i>
1855.	Sukošan Arbanasi	16. veljače	o. Basile/o. Ayala <i>isti</i>
1856.	Turanj Sv. Filip i Jakov Pakoštane Vrgada Biograd Zemunik		o. Basile/o. Carrara <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i>
1858.	Rab Obrovac Kruševo Zadar Arbanasi	11. srpnja 20. srpnja 20. studenoga 29. studenoga	o. Ayala <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i> o. Basile
1864.	Ražanac Vinjerac Slivnica Posedarje Islam Latinski Seline	15. kolovoza	o. Ayala/o. Giuriceo <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i>
1865.	Tribanj Starigrad Jasenice Obrovac	15. listopada 22. listopada	o. Ayala <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i>
1867.	Dračevac Zadarski Sutomišćica Lukoran Ugljan Preko Kali Privlaka	10. lipnja 7. srpnja	o. Ayala/o. Giuriceo <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i>
1868.	Iž Veli Iž Mali Rava Sali Žman	14. svibnja	o. Ayala/o. Giuriceo <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i>
1869.	Nevidane Dobropoljana Pašman Tkon	29. travnja	o. Ayala/o. Giuriceo <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i>

⁵⁷ *Popis Misija Družbe Isusove u Hrvatskim Zemljama od početka misija godine 1852., u: APC S.J., Ostavštine 30/2.*

Godina	Mjesta	Datum	Misionari
1870.	Ždrelac Banj Veli Rat Soline Božava Dragove Savar Zapuntel Molat Premuda Ist Brgulje	14. srpnja 20. lipnja	o. Giuriceo/o. Lombardini <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i> o. Giuriceo/o. Jeramaz <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i>
1871.	Obrovac Nunić Medvida Popović Ervenik Privlaka	9. svibnja 1. lipnja 18. lipnja 18. studenoga	o. Giuriceo/o. Lombardini <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i> o. Ayala/o. Giuriceo
1872.	Rodaljice Medvida		o. Lombardini/o. Jeramaz <i>isti</i>
1873.	Biograd Vrgada Polača Sv. Filip i Jakov Turanj		o. Giuriceo/o. Lombardini <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i>
1874.	Novigrad Kruševo Islam Latinski Kukljica	26. travnja 3. svibnja 27. prosinca	o. Giuriceo/o. Jeramaz <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i>
1875.	Kukljica Bibinje		o. Ayala <i>isti</i>
1876.	Radašinovci Vrana		o. Lombardini/o. Jeramaz <i>isti</i>
1878.	Jasenice Vinjerac Ražanac	15. rujna 22. rujna	
1879.	Murvica Poličnik Slivnica	15. lipnja	o. Ayala/o. Lombardini <i>isti</i> <i>isti</i>
1880.	Tkon Sv. Filip i Jakov Nevidane Turanj	2. svibnja	o. Lombardini/o. Jeramaz <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i>
1881.	Tribanj Ražanac Starigrad Seline Ljubač		o. Ayala o. Lombardini o. Lombardini/o. Ayala o. Lombardini o. Ayala
1882.	Kolan Pag Povljana Dinjiška Gorica		o. Ayala <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i>

Z. Dundović, *Pučke misije Isusovačkih misionara u Zadarskoj nadbiskupiji ...*

Godina	Mjesta	Datum	Misionari
1883.	Premuda Ist Zapuntel Brgulje Pašman Molat	13. svibnja	o. Lombardini <i>isti</i> o. Jeramaz <i>isti</i> o. Ayala/o. Lombardini o. Jeramaz
1884.	Nin Vrsi Zaton Privlaka	4. svibnja 18. svibnja	o. Ayala/o. Lombardini <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i>
1885.	Obrovac Vinjerac Posedarje Arbanasi	25. listopada 6. prosinca	o. Lombardini/o. Jeramaz <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i>
1886.	Biograd Iž Veli Iž Mali	13. lipnja	o. Lombardini/o. Jeramaz <i>isti</i> <i>isti</i>
1887.	Silba Olib		o. Lombardini/o. Jeramaz <i>isti</i>
1888.	Poljica Kožino Petrčane Diklo Bokanjac Vrgada	29. kolovoza	o. Lombardini/o. Jeramaz o. Lombardini <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i> (o. Merlo pomogao) o. Lombardini/o. Jeramaz
1889.	Zemunik Gorica-Raštane Sukošan Bibinje Lukoran	31. siječnja	o. Jeramaz/o. Bontempo <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i>
1890.	Sali Žman Luka Brbinj Savar		o. Lombardini/o. Bontempo <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i>
1891.	Preko Rava Veli Rat Sestrunj Rivanj Božava/Zverinac		o. Jeramaz/o. Bontempo <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i>
1892.	Ugljan		o. Lombardini
1894.	Nin Vrsi Privlaka Arbanasi Posedarje		o. Lombardini/o. Bontempo <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i> o. Bontempo
1897.	Nin Poljica Privlaka Biograd		o. Jeramaz/o. Bontempo <i>isti</i> <i>isti</i> <i>isti</i>
1898.	Sv. Filip i Jakov Turanj Slivnica	9. siječnja 15. siječnja 16. siječnja	o. Bontempo <i>isti</i> o. Lombardini
1899.	Ugljan	6. kolovoza	o. Michieli/o. Gattin

Summary

JESUITS' MISSIONS ON THE ARCHBISHOPRIC OF ZADAR IN THE SECOND HALF OF THE NINETEENTH CENTURY

Author of this article depicts chronological overview of the folk missions that were founded and ran by Jesuits in the diocese of Zadar. All of them were regularly organized with the permission and support of the archbishop of Zadar, during the second half of the nineteenth century. Author describes all the problems Jesuits came across during their missionary work, as well as how local clergy and population perceived them, and what were results of their spiritual work. Furthermore, author reveals important details about geographical, demographic, social and religious characteristics of the local communities in the diocese of Zadar in the second half of the nineteenth century. All the presented conclusions and theses are based on the analysis of the extant archival sources preserved in the Archives of the Zadar Diocese and Archives of the Croatian Province of Jesuit order in Zagreb.

KEY WORDS: *Jesuits, folk missions, Archbishopric of Zadar, 19th century, ecclesiastical history.*